

EDITORIAL

V českých školách převládá frontální výuka... Současná škola se stále zmítá mezi dvěma póly: někde už zakořenily možnosti vyjádřit vlastní názor, moderní výukové metody, snadný přístup k informacím... Jinde vládne dodržování zaběhnutých stereotypů a diktát osnov... O podobné výroky není v diskusích o současné škole nouze. Přestože postrádají jakékoliv empiricko-výzkumné zakotvení, operuje se s nimi se samozřejmostí, která nikoho nenechá na pochybách o tom, jaký je současný stav.

Má-li Česká republika uspět v budoucí mezinárodní konkurenci, musíme začít měnit naše školy... K třicátému červnu končí ve školách biflování... Z některých základních škol pomalu zmizí klasické předměty jako biologie nebo zeměpis... Školy čeká malá revoluce... Ve školách vypukne velká revoluce... Se stejnou samozřejmostí bývají vyslovovány výroky o tom, že současnou školu je nezbytné zásadním způsobem reformovat. Z jejich obsahu a dikce se zdá, že je zřejmé, jaký má být stav budoucí.

Snahy o reformu, které by směřovaly ke zkvalitnění školní výuky, představují po staletí jedno z neustále se vracejících témat pedagogiky. Cílem současné kurikulární reformy – jako ostatně každé reformy – je změnit *status quo ante*, přičemž slovem ‚změnit‘ je zpravidla míněno zavrhnout stávající praxi ve prospěch jiné. Od ní se očekává např. zlepšení učebních podmínek, zefektivnění práce učitele, zlepšení vzdělávacích výsledků. Aby ovšem mělo vůbec smysl prohlásit, že změna je žádoucí, aby mělo smysl formulovat cíle reformy a hledat k nim cesty, je třeba splnit jeden základní předpoklad: je třeba **znát** *status quo*.

Co však dnes víme o tom, jak reálně probíhají procesy vyučování a učení na základních školách v České republice? Do jisté míry lze vycházet z vlastních zkušeností či osobních vzpomínek. Ty se však vztahují k realitě, jejíž stáří variuje mezi 15 a 70 lety a jsou nezbytně limitovány kognitivní a reflexivní kapacitou tehdejšího pozorovatele. Je rovněž možné formulovat názor o současné školní výuce na základě zkušeností z role rodiče či pedagoga. I v tomto případě však bude celkový obraz velmi nejasný, neboť takové zkušenosti jsou epizodické a nevztahují se než k izolované skutečnosti vázané na jednotlivé učitele. Je zřejmé, že jediný způsob, jak získat podklady pro formulování obecně platných závěrů o současném stavu školní výuky, je výzkum. Jaké povahy však má být, chce-li dospět k poznání *statu quo*? Jaké povahy má být, chce-li odpovědět na otázky: *Kolik času stráví učitel ve výuce mluvením? Kolik prostoru k vyjádření dostávají žáci? Převažují otázky otevřené nebo uzavřené? Jaký podíl vyučovacího času tráví žáci prací ve skupinách? V jaké míře se ve výuce uplatňují didaktické prostředky a média – např. učebnice? Liší se od sebe v těchto ohledech jednotlivé vyučovací předměty? Hovoří učitelé při výuce cizích jazyků převážně mateřským nebo cílovým jazykem? Jakou roli hraje ve výuce zeměpisu práce s mapou? Kolik výukového času stráví žáci v hodinách přírodovědných předmětů experimentováním? Jak zásadní jsou v těchto ohledech rozdíly mezi jednotlivými učiteli?*

Uvážíme-li pro ilustraci, že na 4500 základních škol v České republice je více než 45 000 tříd (dle údajů ČŠI ze školního roku 2004/05), ve kterých se vyučuje alespoň

25 hodin týdně po dobu 40 týdnů v roce, zjišťujeme, že v jednom školním roce proběhne na základních školách v České republice více než 45 000 000 vyučovacích hodin. Nepřetržitá lineární observace takového objemu výuky by trvala více než 3 500 let. Vzhledem k tomu, že metoda pozorování je však pro didaktický výzkum klíčová, je nezbytné hledat nové cesty jejího efektivního využití ve výzkumné praxi.

Studie zařazené v tomto čísle *Orbis scholae* pojednávají o výzkumných projektech, v nichž se hledají cesty, jak na některé z výše uvedených otázek odpovědět a přitom se opírat o empirická data získaná pozorováním reálné výuky. Všem těmto projektům je společné, že pozorování procesů vyučování a učení je v nich zprostředkováno videozáznamem, což přináší oproti přímému pozorování jisté nevýhody, avšak na druhé straně skýtá řadu výhod. Výhodám i nevýhodám využívání videozáznamu výuky v didaktickém výzkumu je věnována pozornost v úvodní studii Tomáše Janíka a Petra Najvara, která navíc nabízí přehled významných zahraničních videostudií. Následující čtyři studie podávají zprávu o výzkumných projektech realizovaných Centrem pedagogického výzkumu PdF MU: *CPV videostudii fyziky* (Janík a kol.), *CPV videostudii zeměpisu* (Hübelová a kol.), *CPV videostudii anglického jazyka* (Najvar a kol.) a *CPV videostudii tělesné výchovy* (Janíková a kol.). Studie Tiny Seidelové a kolektivu představuje projekt *Videostudie IPN*, v němž byla zkoumána výuka fyziky na školách v Německu. Studie Jiřího Zounka a Kláry Šedové na konkrétním příkladu ilustruje možnosti uplatnění kvalitativních postupů při analýze videozáznamu výuky.

Všechny představené projekty přinášejí konkrétní empirické výsledky a nabízejí pohledy na výuku v různých předmětech objektivem videokamery. Tyto pohledy mohou sloužit jako východisko pro mezipředmětové srovnávání, jež umožní porozumět odlišnostem, které vyplývají z různé povahy učiva v různých vyučovacích předmětech.

V pozadí projektů prezentovaných v tomto čísle *Orbis scholae* stojí myšlenka, že snahy o proměnu školy lze odpovědně rozvíjet teprve na základě spolehlivého poznání současného stavu. *K třicátému červnu končí ve školách bíflování...*

Petr Najvar, Tomáš Janík